

БОРИС ПЕТКОВСКИ

Местото и улогата на Никола Мартиноски во современата македонска ликовна уметност

Моите досегашни проучувања на животот и делото на Никола Мартиноски имаа основна цел да ги определат историската улога и местото на уметникот во создавањето и развитокот на современата македонска ликовна уметност, како неделив дел од националната култура на Македонија воопшто. За тоа беше неопходно да се определат, пре сè, стварниот уметнички придонес на Мартиноски, логиката и особеностите на неговата ликовна естетика, дострелите на нејзината материјализација во делата на уметникот. Од друга страна, беа неопходно сето тоа да се согледа како безусловен, како основен критериум токму за определување на значењето на појавата и дејствувањето на Мартиноски во македонската култура и уметност. Тоа е оној пристап што Миодраг Б. Протиќ го разјаснува, укажувајќи дека не историското значење ја определува естетската, односно уметничката вредност на едно дело туку, обратно, уметничките достигнувања на даден творец ја определуваат неговата вистинска историска улога, која се јавува како нивна функција.

Прифаќајќи ја оваа поставка, знаејќи дека таков пристап не може да го измести значењето на суштествено творечкото постоење на Мартиноски во современата културна историја на Македонија, всушност се одбира патот за достигнување објективна научна анализа и вреднување на секое негово дело.

Со ваков пристап, Мартиноски се открива во недовосмислена и мошне доследно реализирана улога на пионер на современата македонска ликовна уметност, трајно и неимпровизирано поврзан со својата средина и со ликовната традиција на Македонија. Овој момент е особено важен за творештвото на Мартиноски и неговиот развој, зашто се привлекува како постојана, на различен начин и интензитет присутна структура, што произлегува од најдлабоката интима на неговата личност. Оттука, сè што Мартиноски впиваше во себе во текот на своето школување во Букурешт или Париз, од академиите, културниот живот и уметничките текови на тие средини, никогаш не успеа да ја задуши и обесмисли таа длабока определеност на неговото творечко битие. Неспомнато е дека и некои моменти во неговото шко-

лување; како што тоа беше случај со советите на големиот француски уметник Жорж Биснер (професор во Академијата Рансон во Париз) до Мартиноски да »остане свој, балкански«, влијаеја тој да ја зачува таа определеност низ сето свое дејствување. Меѓутоа, асимилацијата на специфичните духовни и уметнички клими на двата големи европски града, во кои се изврши дефинитивното професионално оформување на македонскиот уметник, исто така имаше решително влијание и ингеренција врз неговото уметничко дејствување. Мартиноски умееше страшно и со длабока соживеаност да ги открие и во различен степен да ги асимилира многу од елементите на актуелните движења во Париската школа од крајот на третата деценија на овој век. Во поширока смисла, уметничкото дејствување на Мартиноски е определено од општата духовна и естетска атмосфера карактеристична за европскиот експресионизам, особено во неговата германска и француска варијанта. Така Мартиноски ги вклучи во својата творечка стратегија поуките на Модилјани, Кислинг, Сутин, Пасцин, Пикасо, Грос, Шагал и др.

Очигледно е, особено во првиот постпариски период (по 1929), колку овој момент во творештвото на Мартиноски значеше за создавање на една нова клима во Македонија во областа на ликовната уметност. Уметникот воведо во таа средина настојувања на модерна уметност, рушејќи ги сите рамки што историскиот развој на оваа земја ги имаше поставено на ликовното и, воопшто, уметничкото творештво. Мартиноски мораше сам да го реализира процесот што обично го осваруваат генерации ликовни уметници низ мошне долг и, што е особено важно, континуиран, логичен развој на сменување одделни историски етапи и стилски струења. Особините на сликарското, цртачкото, графичкото и вајарското творештво на Мартиноски, изградувано во текот на неколку децении (а особено во предвоениот период), значат полна еманципација на македонското подрачје во областа на ликовната уметност: нејзино вклучување и паралелен развој со некои од најзабележителните стремежи во светското ликовно творештво на нашиот век.

Меѓутоа, она што го квалификува дејствувањето на Мартиноски како своевиден поврзувач на епохите: неговата емотивна и творечка отвореност спрема вредностите на средновековното сликарство во Македонија и високата почит што тој ја чувствуваше за неговите ликовни особини, — ја индивидуализира уметноста на Мартиноски; ја претвора во еден од најизразитите примери на напор да се изгради национално ликовно творештво, засновано врз откривањето и синтезата (еднакво критички поставувајќи се спрема нив) на современите и традиционалните ликовни системи.

Исклучително е богато творештвото на Мартиноски и во поглед на темите и мотивите што тој ги обработувал низ своите дела. Низ нив дефилираат речиси сите подрачја на животот, при што Мартиноски успеваше на некои традиционални жанрови и мотиви да им втисне оригинален печат на својата сложена творечка личност. Но огромниот број сликарски, цртачки, графички итн. дела на уметникот се пред сè една свртеност кон човекот во мошне комплексна смисла. Човекот за македонскиот уметник беше извор на вонредно изнијансирана изразност, во која доминираат некои основни мотиви: мајчинството; љубовта меѓу мажот и жената, во мошне широка скала на нејзиното изразување; портретот, како откривање ликови на пријатели, блиски или воопшто на човечката физичка и психолошка физиономија; конечно, човекот виден во вителот на природната и социјалната стихија, како актер во херојски настани од нашата поблиска или подалечна историја, итн.

Несомнено е дека во творештвото на Мартиноски се забележливи значителни промени во текот на неговиот развој, и во стилска и во естетска смисла на зборот. Бездруго: предвоеното творештво на уметникот содржи дела што претставуваат врв на уметничките можности на Мартиноски, што тој не успеа да ги достигне и во своето повоенно дејствување.

Ако од овие перспективи повторно се вратиме кон означувањето на уметничкиот и историскиот придо-

нес на Мартиноски, треба веднаш да се заклучи дека е тој необично значаен и исклучителен за македонската современа уметност и култура. Мартиноски и Личеноски, во еден период пред војната, претставуваа единствени творечки индивидуалности, кои можеа да бидат означени како израз и на модерни, актуелни настојувања и на даден национален амбиент, на неговата ликовна традиција и сегашност. Тоа беше, истовремено, творештво кое со своите врвни достигнувања се вградува во основите на македонската современа уметност и во општата полифонија на југословенското ликовно творештво.

Особено е значајно местото на Мартиноски во повоеното македонско творештво, кога дејствуваше во улога на педагог, културен и општествен работник и творец. Несомнено е, сепак, дека суштествено изменетата ситуација на неговата земја и неговата личност, предизвика низа дилеми кај Мартиноски и го постави пред сложени испитувања неговиот морален и професионален интегритет. Меѓутоа, без оглед на неравномерноста на неговите резултати, без оглед на творбите во кои се изразува една творечка »отпуштеност«, рутина и небрежност, Мартиноски, со многу од своите врвни остварувања, ја стимулираше општата ликовна култура во Македонија, пробивајќи во голем број јавни и приватни колекции, откривајќи се во илустрации на книги, со оној коефициент на редок сликарски и цртачки талент што сепак пробиваше во секое негово дело. Несомнено: и кај Мартиноски се открива онаа толку честа појава, уочена кај повеќе негови југословенски и странски колеги, чија творечка и животна зрелост не е означена со откритијата и револуционерноста на нивната творечка младост. Меѓутоа, повторувам, со највисоките свои творечки резултати Мартиноски ја стимулираше сета ликовна култура на Македонија. Поради тоа, тој е несомнено најистакнатата и најзаслужна личност во досегашната историја на современата македонска ликовна уметност.

Summary

NIKOLA MARTINOSKI'S PLACE AND ROLE IN MODERN MACEDONIAN PAINTING

Nikola Marutinoski is one of the founders of Modern Macedonian Painting.

His place and role is expressed by his enormous contribution to the phenomenon and development of this field in Macedonian national culture. Martinoski has appeared as a connection between epochs as an artist who brought to Macedonia by a series of efforts modern European art of the

prewar period. Martinoski's creativity is characterised by thematic and motiveless manifold. The development of the artist narrowly follows the history of the Macedonian nation and culture during the last five decades, expressing all intrinsic moments which characterizes this field. Martinoski's role is seen as an instrument which encourages younger generations.